

освітлення та температурні чинники. Всього на ділянці заготовлено 15 кг високоякісного насіння карії овальної. Це тільки четверта частина всього урожаю за 2003 рік. Частина його вже в жовтні місяці була знищена білками та іншими гризунами, що люблять смачні і поживні горіхи карії.

Результати дослідження урожайності на інших ділянках у попередні роки засвідчили, що на території України карія регулярно плодоносить і дає високоякісне насіння, яке, на жаль, не заготовляється працівниками лісового господарства, за винятком Гайсинського лісництва, де розпочали заготівлю насіння карії гіркої. Насіння карії, яке ми зібрали в попередні роки передане для створення її культур у Хмельницькій, Львівській і Тернопільській областях. Співпраця з працівниками об'єднань "Вінницяліс", "Хмельницькліс", "Львівліс" та "Тернопільліс" дала змогу розробити технологію вирощування сіянців карії, яка може бути використана і на інших підприємствах України. Достатня лісонасіннева база та висока якість насіння створюють прекрасні передумови для впровадження карії в лісові культури лісостепової зони України.

Література

1. Божок В.О. Особливості плодоношення та підготовки насіння карії до висіву// Наук. вісник УкрДЛТУ: Зб. наук.-техн. праць. – Львів: УкрДЛТУ. – 2002, вип. 12.2. – С. 93-96.
2. Рябчук В.П., Божок В.О., Божок О.П., Золотий П.С. Біологія та впровадження карії в лісові культури України// Лісовий та мисливський журнал. – 2001, № 4-5. – С. 30.
3. Добровольский В.И. Наставление по разведению орехов из рода гикори в лесах Европейской части СССР. – М.: Гослесбумиздат, 1951. – 18 с.
4. Кроткевич П.Г. Культура орехоплодных. – М.: Гослесбумиздат, 1954. – 150 с.
5. Липа О.Л. Визначні сади та парки України та їх охорона. – К.: КДУ ім. Т.Г. Шевченка, 1960. – 176 с.
6. Молотков П.И. Древесные и кустарниковые породы дендрария Закарпатской ЛОС и Мукачевского лесокombината// Выращивание устойчивых лесных насаждений. – Ужгород, 1971. – С. 80-107.
7. Мисник Г.Е. Сроки и характер цветения деревьев и кустарников. – К.: Наук. думка, 1976. – 396 с.
8. Рябчук В.П., Божок В.О. Особенности плодоношения карии в условиях Украины// Лесной журнал. – 2001, № 5-6. – С. 188-191.

УДК 630*627.3

Аспір. Е.А. Кульчицька¹ – УкрДЛТУ

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ РЕКРЕАЦІЙНО-ТУРИСТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В СИСТЕМІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ЛІСОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

З метою виявлення перспектив реалізації лісогосподарськими об'єктами власних можливостей для розвитку рекреаційно-туристичного господарства у даній статті досліджені взаємозв'язки рекреаційно-туристичної діяльності з іншими видами діяльності лісогосподарських підприємств.

¹ Наук. керівник: доц. А.М. Вічевич – кафедра менеджменту ЗЕД, УкрДЛТУ

Prospects for recreational and tourism activity development in the frame of forestry enterprises

Interdependence of recreational-tourist activity and other activities of forestry enterprises is studied. According to this, prospects for recreational and tourist activity development by forestry are defined.

Світовий досвід розвитку туризму свідчить про те, що туристична індустрія є високоефективним сектором національних економік. Однак, необхідно відзначити, що основою успішного розвитку туристичного бізнесу є рекреаційно-туристичні ресурси, які є собою сукупністю природних і штучно створених людиною об'єктів, що використовуються для надання рекреаційно-туристичних послуг та сприяють відновленню та розвитку фізичних, духовних і нервово-психічних сил людини. Провідне місце серед природних рекреаційно-туристичних ресурсів західного регіону займають ліси, які поряд з продукуванням деревної сировини та побічних продуктів, є продуцентами рекреаційних послуг.

Враховуючи великий рекреаційно-туристичний потенціал Карпатського регіону та те, що подальший розвиток лісозаготівельної діяльності може загострити екологічну ситуацію, що забиратиме і без того обмежені ресурси, в останні десятиріччя виключної актуальності набула проблема використання лісових насаджень у рекреаційно-туристичних цілях.

Проблемі використання рекреаційно-туристичних ресурсів, у т.ч. рекреаційного використання лісів присвячено наукові праці Р. Возняка, С. Генсірука, В. Кравціва, М. Нижник, М. Нудельмана, В. Павлова, А. Тарасова, О. Бейдика та ін. У багатьох з них відзначається, що у деяких випадках рекреаційні та санітарно-оздоровчі функції лісів для суспільства набагато цінніші, ніж лісні матеріали, а економічна оцінка лісів у зоні інтенсивної рекреації може в десятки разів перевищувати вартість вирощеної у них деревини.

Одним з заходів більш ефективного використання рекреаційних лісових ресурсів останнім часом називають реалізацію лісогосподарськими об'єктами власних можливостей для розвитку рекреаційно-туристичного господарства [2]. Однак, поки що немає напрацювань з приводу шляхів та напрямків реалізації цих можливостей. Тому, метою наших досліджень є пошук найбільш ефективних напрямків розвитку рекреаційно-туристичної діяльності лісогосподарських підприємств.

Рекреаційне лісокористування є невід'ємним видом діяльності лісогосподарських підприємств. Оскільки інтереси розвитку кожного елементу, що входять в систему, мають бути підпорядковані інтересам розвитку системи в цілому, і водночас зберігати свою індивідуальну цільову функцію, то більш ефективного використання рекреаційно-туристичних ресурсів лісових підприємств повинно позитивно вплинути не тільки на ефективність рекреаційного лісокористування, зокрема, але й повинно підвищити ефективність діяльності підприємства загалом. Тобто метою розвитку рекреаційно-туристичної діяльності лісового підприємства має бути не просто максимізація

функції цього виду діяльності, а його узгоджений розвиток з іншими видами діяльності підприємства.

У зв'язку з цим, було проведено дослідження сумісності рекреаційно-туристичної діяльності з іншими видами діяльності лісових підприємств. Результатом дослідження стала розроблена схема взаємозв'язків рекреаційно-туристичної діяльності з іншими видами діяльності лісогосподарських підприємств (рис. 1). При побудові схеми було використано матрицю сумісності різних видів лісокористування [1, с. 19], запропоновано організацією FAO, з врахуванням специфіки функціонування вітчизняних лісових підприємств. Необхідно також відзначити, що сірим фоном відзначено конфліктні або негативні моменти взаємодії рекреаційно-туристичної діяльності з іншими видами діяльності лісових підприємств (рис. 1).

Як бачимо, рекреаційно-туристична діяльність найбільше конфліктує з лісозаготівельною та переробною діяльністю лісового підприємства, оскільки її здійснення у період проведення операцій заготівлі, транспортування та переробки як деревини, так і не деревних ресурсів лісу стає неможливим. Більше того, здійснення суцільних рубань спричинює естетичну загрозу, що може припинити рекреаційно-туристичну діяльність взагалі та ускладнити її розвиток у майбутньому. Водночас розвиток рекреаційно-туристичної діяльності обмежує заготівлю та переробку як деревних, так і не деревних ресурсів лісу, вимушує утримувати на корені стиглі та перестиглі насадження, підтримувати рекреаційні ліси у належному стані, створювати належні умови для відпочинку, що потребує певних видатків.

Однак, як відзначено у працях А.І. Тарасова [4, с. 104], тенденція до взаємовиключення лісозаготівель та рекреації є помилковою, за виключенням періоду лісозаготівельних робіт на лісосіці. Досвід індустріально розвинутих країн показує, що розвиток рекреаційного лісокористування не повинен бути підставою для припинення лісозаготівель, якщо такі заготівлі проводяться на принципах неперервності та не виснажливості. "У тій мірі, наскільки рубання сприяють оздоровленню лісу, а транспортне освоєння лісу робить його більш доступним, лісозаготівлі можуть принести користь рекреації та туризму. Хоча, здійснення вибіркового рубань, які найбільше відповідають інтересам рекреації, роблять лісозаготівлю дещо дорожчою, але не виключає її" [4, с. 146].

Під час розгляду даного питання особливу увагу необхідно зосередити еколого-економічному аспекту. Еколого-економічна проблема лісокористування особливо загострилась при переході до ринкової економіки, коли підприємства отримали практично повну фінансово-господарську самостійність та орієнтуються у своїй діяльності переважно на короткотермінові комерційні цілі. Отже, з позиції отримання миттєвого результату, на перший погляд, вигіднішим є експорт деревини, але якщо дивитися на перспективу, то така ситуація може призвести до того, що "...згодом для розвитку національної деревообробної промисловості бракуватиме деревини і доведеться збільшувати обсяги її закупівлі за кордоном. Але нам не віддаватимуть її за безцінь... Окрім того, необхідно пам'ятати, що ліси Українських Карпат віді-

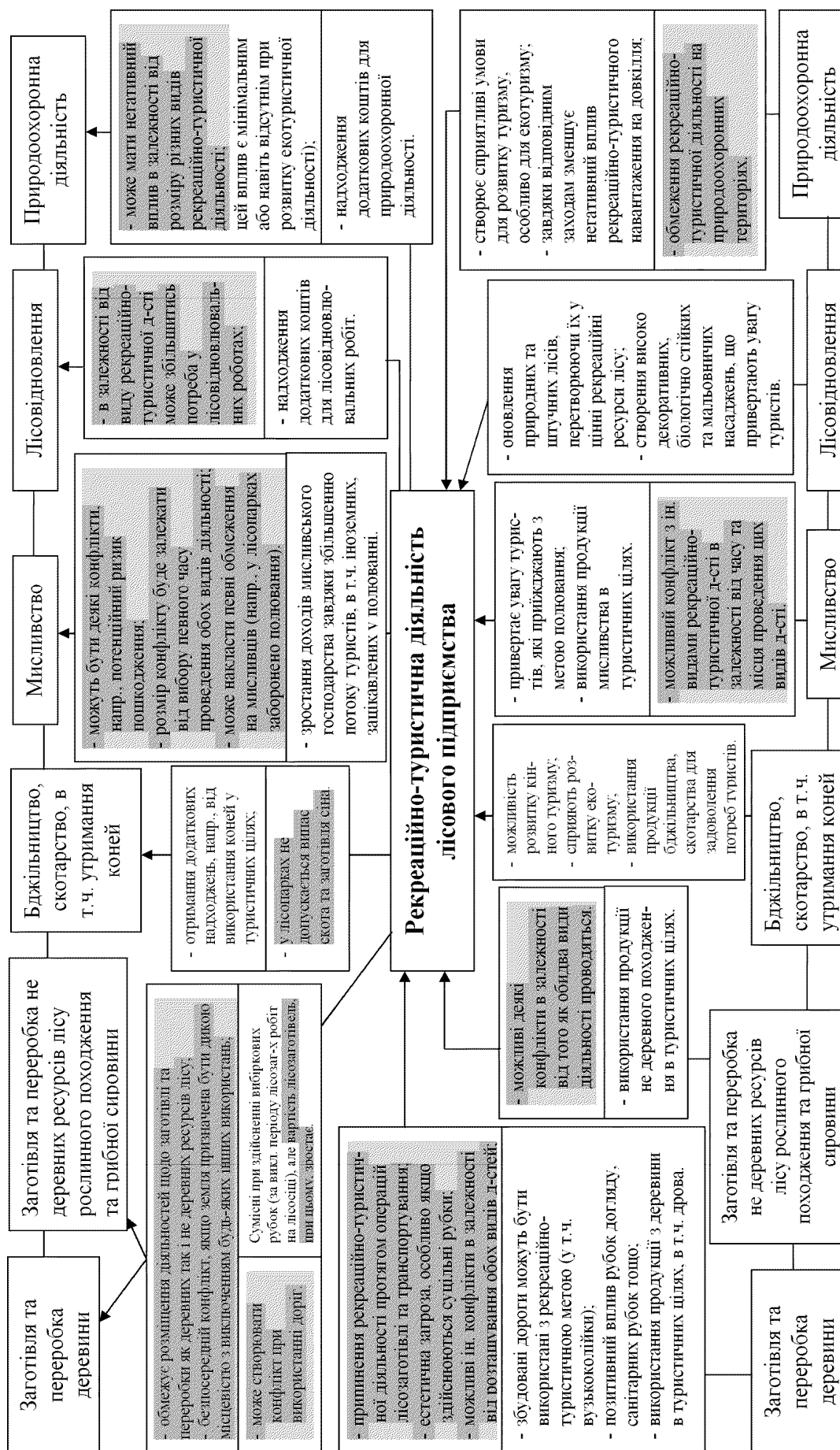

Рис. 1. Взаємозв'язок рекреаційно-туристичної діяльності з іншими видами діяльності лісгосподарського підприємства

грають виняткову роль у підтриманні екологічної стабільності багатьох країн Європи, впливають на планетарні кліматичні процеси" [3]. Отже, розвиток рекреаційно-туристичної діяльності на лісових територіях, особливо Карпатського регіону, є більш привабливим, оскільки доходи від туризму ми можемо отримувати більш тривалий час, а поки виросте новий ліс доведеться чекати десятки років. Крім того, розвиток рекреаційно-туристичної діяльності в екологічно обґрунтованих межах буде позитивно впливати на поліпшення екологічної та соціально-економічної ситуації в регіоні.

Збудовані під час лісозаготівельної діяльності дороги, у т.ч. вузькоколійки, у подальшому можуть бути використані у рекреаційно-туристичних цілях. Австрійський досвід свідчить, що використання вузькоколійок з туристичною метою може повністю себе окупити. Зрештою, деякі спроби використання вузькоколійок для туристів вже здійснюються і в Карпатах. Вузькоколійні залізниці в Карпатському регіоні були створені на початку XX століття і використовувалися для вивезення лісу. Зокрема, у Львівській області збереглися траси трьох демонтованих вузькоколійок: "Верхнє Синьовидне", "Турка", і "Сколе" загальною довжиною близько 100 км [5].

Крім того, продукція з деревини, що виготовляється лісовими господарствами також може бути використана у туристичних цілях. Зокрема, круглий ліс, брус, пиломатеріали, що виготовляються можуть використовуватись при будівництві кемпінгів, туристичних баз та інших місць обслуговування туристів. Вже зараз у Карпатах можна зустріти приватні деревообробні підприємства, які частину отриманої деревини використовують для будівництва власних туристичних комплексів. Така диверсифікація діяльності не тільки дає їм можливість отримати додаткові надходження, але й дає змогу знижувати виробничі, комерційні та інвестиційні ризики. Адже, якщо в результаті непередбачених подій один вид діяльності буде збитковим, інший вид буде приносити прибуток. Неменше важливим є забезпечення туристів деревиною в якості палива, зокрема, дровами. Крім того, є можливість виробництва сувенірів, які користуються попитом як у вітчизняних, так і в іноземних туристів.

Необхідно також відзначити позитивний вплив на рекреаційно-туристичну діяльність доглядових рубань, які спрямовані на поліпшення породного складу насаджень, підвищення їх якості, естетичності, довговічності, продуктивності й біологічної стійкості, підвищення вітростійкості насаджень, стійкості їх проти снігових навалів, а також посилення водоохоронно-захисних функцій та інших корисних властивостей лісу. Завданням санітарних рубань є не тільки прибирання сухостою і спилювання сухих гілок, але й видалення хворих і пошкоджених дерев. Коли насадження втрачають санітарно-гігієнічні та естетичні властивості і стають непридатні для виконання рекреаційних функцій доцільно застосовувати лісовідновні рубання. Однак, є небезпека, що під виглядом рубань, пов'язаних з веденням лісового господарства, можуть інтенсивно вирубувати середньовікові та пристигаючі насадження, які мають велику рекреаційну цінність.

Дещо менше рекреаційно-туристична діяльність конфліктує з заготівлею та переробкою не деревних ресурсів лісу рослинного походження та

грибної сировини. Частину продукції не деревного походження лісове підприємство може використовувати для задоволення потреб туристів та рекреантів, зокрема, продавати їм березовий сік, ягоди, плоди, лікарські рослини, гриби, які збираються фахівцями і проходять відповідну перевірку, що робить споживачів більш впевненими в якості отриманої продукції.

Існує також можливість розвитку кінного туризму, оскільки більшість лісових господарств утримують коней, які на даний час використовують для трелювання лісу. Продукція бджільництва, також може представляти інтерес для туристів. Крім того, можуть проводити пізнавальні екскурсії, які користуються попитом, особливо, у екотуристів.

Щодо мисливства, то його потрібно розглядати як окремий вид використання рекреаційно-туристичних ресурсів. Основна частка мисливських угідь Львівської області припадає саме на ДЛГО "Львівліс" та Українське товариство мисливців та рибалок (УТМР). Не дивлячись на те, що діяльність мисливських господарств ДЛГО "Львівліс", поки що є збитковою, за останні 3 роки спостерігались тенденції на покращання. Зокрема, надходження від ведення мисливського господарства за 2003 рік зросли майже у 1,5 рази порівняно з 2001 роком. Значний вплив, при цьому, зробив розвиток іноземного туризму. Частка надходжень від іноземного туризму у загальних надходженнях мисливських господарств зросла від 2,2 % у 2001 році до 27 % у 2003 році. У 2003 році надходження мисливських господарств від 1-го іноземного мисливця становили в середньому 534 USD. Середня тривалість перебування 1 іноземного мисливця 2-4 дні. Отже, мисливство може стати прибутковою та рентабельною галуззю, про що свідчить світовий досвід.

Здійснення лісовідновної діяльності особливо сприяє розвитку рекреаційно-туристичного господарства, оскільки ліси займають одне з провідних місць серед природних рекреаційно-туристичних ресурсів, особливо у західному регіоні України. Так, завдяки лісовідновній діяльності, здійснюється оновлення природних та штучних лісів, перетворюючи їх у цінні рекреаційні ресурси лісу, створюються високо декоративні, біологічно стійкі та мальовничі насадження в лісах, що виконують переважно рекреаційні функції. Висаджують екзоти та різні деревно-кущові рослини у вигляді ландшафтних груп на відкритих місцях, узліссі, вздовж доріг. Створюють ремізні, маскувальні, відновлювальні та захисні посадки. Таким чином, завдяки лісовідновним заходам, які підвищують мальовничість ландшафтів, можна привернути увагу більшої кількості туристів. Однак, залежно від виду рекреаційно-туристичної діяльності збільшення кількості туристів може призвести і до збільшення потреби у лісовідновних роботах. Водночас, при розвитку рекреаційно-туристичної діяльності на ринкових засадах, частину отриманих коштів від цієї діяльності можна буде скерувати на лісовідновні роботи. А при розвитку екотуризму негативний вплив на лісові екосистеми буде мінімальним.

Багато вітчизняних та іноземних наукових праць присвячено питанню взаємодії рекреаційно-туристичної і природоохоронної діяльності та, зокрема, постійно дискутується питання про допустимість туризму на територіях заповідників. Надмірне рекреаційне навантаження, викликає певні зміни у

стані і життєдіяльності лісових екосистем. В. Середін та В. Парпан відмічають, що у карпатських лісах найбільш поширені такі види рекреаційних навантажень як витоптування, механічні пошкодження, вилучення, засмічення, випалювання, розполохування лісової фауни [6]. Ці види рекреаційних навантажень, безперечно, не вичерпують всієї різноманітності антропогенного впливу на лісові екосистеми. Найбільшу негативну дію на ліс справляє витоптування, яке істотно впливає на всі його компоненти. Однак, на думку багатьох дослідників деградація лісів внаслідок рекреаційного навантаження обумовлена "не стільки об'єктивною необхідністю", скільки відсутністю у рекреантів екологічної культури [4, с. 4]. У зв'язку з цим особливу перспективу має розвиток екотуризму, попит на який незмінно зростає. Адже, екотуризм – одна з прогресивних форм туризму, що може забезпечити рівновагу у природному середовищі при його використанні. Отже, лісогосподарські підприємства, у склад яких входять і території ПЗФ, мають можливість розвитку цього виду туризму власними силами. Створення екологічних стежок – унікальна форма суміщення відпочинку та природоохоронної пропаганди. Однак, як відмічають фахівці [7, с. 32], не для кожного заповідника розвиток екотуризму виправдано та рентабельно. Рішення про розвиток цього виду діяльності у конкретному заповіднику має прийматися на основі ретельного експертного аналізу. Для розвитку екотуризму доцільно використовувати, головним чином, буферні зони заповідників та суміжні території. Заповідники можуть отримувати дохід, виступаючи як організатор екотуристичних програм, забезпечуючи відвідувачів кваліфікованими провідниками, екскурсоводами та науковими консультантами, залучаючи, при цьому, своїх співробітників та місцевих жителів тощо.

Використання деяких тварин як об'єктів екотуризму також набагато ефективніше, ніж утилітарне використання. Так, дослідження, проведені у національному парку Кенії показали, що один приручений для показу туристам лев протягом свого життя приносить прибуток у розмірі 15 тис. USD, водночас як використання його як об'єкт полювання дає тільки 8,5 тис. USD. Аналіз прибутків з гектара землі в тому ж національному парку привів до висновку, що як заповідна територія він приносить біля 40 USD в рік, а у вигляді сільгоспугідь, навіть у найбільш оптимальному режимі обробітку, дає прибуток дорівнює 0,80 USD. Отже, збалансоване використання природних ресурсів у місцях масового відпочинку може не тільки забезпечити їх збереження, але і дати значний прибуток від їх експлуатації [8].

На інших лісових територіях розвиток будь-яких видів туризму також має враховувати вимоги довкілля та утверджуватись на принципах сталого (збалансованого) розвитку. Резерви освоєння рекреаційного потенціалу Карпат оцінюються спеціалістами цілком достатніми для забезпечення перспективного розвитку рекреаційно-туристичного комплексу в екологічно допустимих межах. Однак, сумарна місткість окремих рекреаційних центрів, зокрема, Трускавця та Славська, вже сьогодні близька до оптимальної [9].

Переміщення основної маси відпочиваючих регулюється благоустроєною дорожно-стежковою мережею. Ігнорування питання благоустрою лісів

для відпочинку призведе не тільки до зниження комфортності відпочинку, але й призведе до деградації самих лісових ресурсів та втрати їх функціональних властивостей.

Щодо підприємств, що входять у ДЛГО "Львівліс", варто відзначити, що благоустрій лісів для відпочинку не здійснюється належним чином, оскільки держава не виділяє лісовим підприємствам на це кошти, за винятком національних парків, а державні лісові підприємства не дуже охоче здійснюють такі витрати за власний рахунок. Хоча, як видно з рис. 2, за даними звітності ДЛГО "Львівліс" до 2002 року у Львівській області спостерігається збільшення витрат на благоустрій лісів для відпочинку. Однак, таке збільшення відбулося в основному завдяки створенню у 1999 році Національного парку "Сколівські Бескиди", який фінансується з бюджету. Водночас, тільки 7 держлісгоспів з 16-ти регулярно здійснюють благоустрій рекреаційних ділянок, в основному, власними силами або за рахунок коштів, які виділяються на будівництво та ремонт доріг, протипожежні заходи.

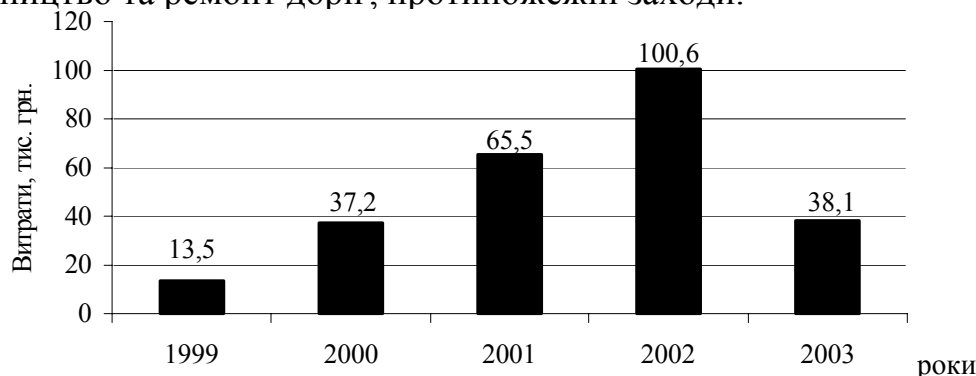

Рис. 2. Динаміка витрат на благоустрій рекреаційних ділянок підприємств ДЛГО "Львівліс"

Тому подальший розвиток рекреації потребує формування нового механізму функціонування госпрозрахункових відносин і ефективного використання ресурсів. Існує необхідність відшкодування лісовому господарству відповідних збитків, а також витрат на охорону і первинне рекреаційне облаштування лісових масивів, що є необхідним не тільки для більш комфортного відпочинку, але й для зменшення негативного впливу туристів на лісові екосистеми.

Можливі наступні шляхи відшкодування витрат лісогосподарським підприємствам в умовах госпрозрахункових відносин:

1. За рахунок стягнення коштів з закладів відпочинку, що знаходяться на території лісових підприємств. Подібна практика вже існує в Шацькому національному природному парку. Шацький НПП в особі директора кожного закладу відпочинку, що знаходиться на його території, укладає угоду, в якій Підприємство зобов'язується сплатити Парку плату за відвідування території та об'єктів природно-заповідного фонду, що знаходяться у віддані Парку. Така плата називається екологічним збором, який нараховує заклад відпочинку за один людино-день по кількості ліжко-місць.

2. За рахунок коштів, які отримає підприємство за надання платних рекреаційно-туристичних послуг (екскурсії маркованими екологічними стежками, короткотерміновий відпочинок у рекреаційних зонах (розбиття наметів

і розкладання вогнищ у спеціально обладнаних та відведених для цього місцях), прогулянки на конях, користування автостоянкою на території рекреаційної зони, полювання, перевезення туристів та відпочиваючих, розміщення, проживання та харчування туристів і відпочиваючих та ін.).

3. За рахунок держбюджетних коштів.

4. Надходження від громадських організацій (екоспонсорування).

5. Фінансування завдяки участі у міжнародних проектах (отримання грантів).

Отже, в контексті багатоцільового лісокористування, щоб досягти певних вигод від розвитку одного виду лісокористування, інші види лісокористувань мають бути дещо пригнічені або зовсім припинені. Так, відведення частини лісової території для створення заповідника чи розвитку рекреаційно-туристичної діяльності вплине на обсяги лісозаготівель та, відповідно, на зменшення доходів від лісозаготівельної діяльності. У лісопарках заборонено полювання, не допускається випас скота та заготівля сіна. Однак, це зовсім не означає, що лісове господарство, загалом, від цього постраждає. Зокрема, при розумно поставленій системі рекреаційно-туристичної діяльності лісового господарства зменшення інших видів лісокористувань може бути цілком оправдане з екологічної, економічної та соціальної точки зору.

Важливо також відзначити, що при плануванні напрямків рекреаційно-туристичної діяльності необхідно врахувати сумісність різних видів лісової рекреації. Особливу увагу необхідно зосередити ретельному аналізу рекреаційно-туристичних ресурсів конкретного лісового господарства, а також врахувати структуру попиту на рекреаційно-туристичні послуги.

Зростаюче навантаження на ліс визначає перед лісовими підприємствами цілу низку проблем, пов'язаних як з кращою організацією відпочинку, так і з захистом лісу від руйнування. Тому актуальним та перспективним залишається розроблення еколого-економічних засад розвитку рекреаційно-туристичної діяльності. Зокрема, невідпрацьованим залишається механізм визначення рекреаційної місткості території та допустимого рекреаційного навантаження, а також механізм контролю та регулювання цього навантаження.

Література

1. **Forest** valuation for decision-making: lessons of experience and proposals for improvement. Food and Agriculture Organization of the United Nations, 1997. – 135 p.
2. **Дейнека А., Копач М.** Проблеми і перспективи рекреаційного використання лісів Львівської області// Регіональна економіка. – 2001, № 2. – С. 171-175.
3. **Комендар В.** Перетворимо ліси на пустелі?// Дзеркало тижня. – 4.10.2003, № 38.
4. **Тарасов А.И.** Рекреационное лесопользование. – М.: Агропромиздат, 86. – 176 с.
5. **Кравців В.С., Євдокименко В.К., Габрель М.М., Копач М.В.** Рекреаційна політика в Карпатському регіоні: принципи формування, шляхи реалізації. – Чернівці, 1995. – 72 с.
6. **Середін В.І., Парпан В.І.** Ліс – бази відпочинку. – Ужгород: Карпати, 1988. – 107 с.
7. **Моралева Н., Ледовских Е.** Экологический туризм в России// Охрана дикой природы. – 2001. № 3. – С. 30-34.
8. **Костюшин В.А.** Воздействие рекреации на живую природу. – К.: Нац. еколог. центр України, 1997. – 42 с.
9. **Науково-методичні** засади реформування рекреаційної сфери/ Кравців В.С., Гринів Л.С., Копач М.В., Кузик С.П. – Львів: НАН України. – ІРД НАН України. – 1999. – 78 с.